



C.W. —
SMILE

1ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο για την Παιδική Ευημερία

«Η Παιδική Ευημερία και οι Προοπτικές για τη βελτίωση της»

5-6 Ιουλίου 2019
Αθήνα, Ελλάδα

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Το έργο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) και από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) με αριθμό Σύμβασης Έργου: 1926



ΕΛΙΔΕΚ.
Ελληνικό Ίδρυμα
Έρευνας & Καινοτομίας



ΓΓΕΤ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Εφηβεία και ικανοποίηση από τη ζωή. Η συμβολή αναπτυξιακών και δημογραφικών παραγόντων.

Γιώργος Τσουβέλας

Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Βασίλης Παυλόπουλος

Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Στοιχεία επικοινωνίας:

Γιώργος Τσουβέλας

Ναυάρχου Βότση 7, Κάτω Πατήσια Τ.Κ. 10445 Αθήνα

Τηλ.: 6944434584

E-mail: tsouvelasgiorgos@gmail.com

Περίληψη

Η εφηβεία είναι ένα αναπτυξιακό στάδιο που σχετίζεται με σημαντικές αλλαγές σε σωματικό και ψυχολογικό επίπεδο. Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει τη συμβολή αναπτυξιακών και δημογραφικών παραγόντων στην ικανοποίηση από τη ζωή μέσα από μια συγχρονική μελέτη. Στη μελέτη συμμετείχαν 433 έφηβοι που φοιτούσαν στην 6^η Δημοτικού, στην 2^α Γυμνασίου και στην 1^η Λυκείου. Στη μελέτη συμμετείχαν 171 (39,5%) αγόρια και 262 (60,5%) κορίτσια. Χορηγήθηκε η Πολυδιάστατη Κλίμακα Ικανοποίησης από τη Ζωή (Huebner, 2001) και ένα ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων (φύλο, τάξη φοίτησης, αριθμός αδερφών, επίπεδο εκπαίδευσης γονέων, βαθμός προηγούμενης χρονιάς). Στα πλαίσια της μελέτης μας διερευνήθηκε η επίδραση της ηλικίας όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την τάξη φοίτησης. Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα εμφανίστηκε στατιστικώς σημαντική μείωση στην ικανοποίηση από τη ζωή και τις διαστάσεις της (οικογένεια, φίλοι, σχολείο, περιβάλλον, εαυτός) αναφορικά με την ηλικία, με τα μεγαλύτερα παιδιά να εμφανίζουν τους χαμηλότερους δείκτες ικανοποίησης από τη ζωή. Την ικανοποίηση από την οικογένεια κατάφεραν να προβλέψουν η ηλικία (αρνητικά) και ο βαθμός της προηγούμενης χρονιάς. Την ικανοποίηση από τους φίλους κατάφεραν να προβλέψουν η ηλικία (αρνητικά) και το φύλο του παιδιού με τα κορίτσια να εμφανίζουν υψηλότερες τιμές. Την ικανοποίηση από το σχολείο κατάφεραν να προβλέψουν η ηλικία (αρνητικά), ο αριθμός των αδερφών (αρνητικά), ο μέσος όρος την προηγούμενης χρονιάς και το φύλο του παιδιού με τα κορίτσια να εμφανίζουν υψηλότερες τιμές. Την ικανοποίηση από το περιβάλλον που διαμένουν κατάφεραν να προβλέψουν η ηλικία (αρνητικά) και το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα. Την ικανοποίηση από τον εαυτό κατάφεραν να προβλέψουν η ηλικία (αρνητικά) και το φύλο με τα αγόρια να εμφανίζουν υψηλότερες τιμές και τέλος, τη συνολική ικανοποίηση από τη ζωή κατάφεραν να προβλέψουν η ηλικία (αρνητικά) και το φύλο με τα κορίτσια να εμφανίζουν τις υψηλότερες τιμές. Η μείωση της ικανοποίησης από τη ζωή στην εφηβεία ίσως αποτελεί ένα αναπτυξιακό φαινόμενο που θα είναι χρήσιμο να μελετηθεί περαιτέρω μέσα από διαχρονικές μελέτες. Η ικανοποίηση από την ζωή αποτελεί μια σημαντική πτυχή τόσο της υποκειμενικής ευεξίας όσο και της λειτουργικότητας των εφήβων.

Λέξεις κλειδιά: Ικανοποίηση από τη ζωή, αναπτυξιακοί παράγοντες, ηλικία, δημογραφικοί δείκτες, εφηβεία

Εισαγωγή

Εφηβεία και ικανοποίηση από τη ζωή

Η ικανοποίηση από τη ζωή αναφέρεται στην υποκειμενική αξιολόγηση των θετικών όψεων της ζωής ενός ατόμου, τόσο συνολικά όσο και κατά τομείς, όπως η υγεία, η ασφάλεια, οι κοινωνικές και οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις, η υλική ευμάρεια και η παραγωγικότητα (Cummins, 1996). Ωστόσο, η σχετική βαρύτητα των τομέων αυτών στον θεωρητικό αλγόριθμο για τον υπολογισμό της ικανοποίησης από τη ζωή παραμένει υπό διερεύνηση (Rojas, 2006). Σύμφωνα με τους Diener, Suh, Lucas και Smith (1999), η ικανοποίηση από τη ζωή είναι μία από τις τρεις συνιστώσες έκφρασης της υποκειμενικής ευεξίας, μαζί με το θετικό συναίσθημα και το αρνητικό συναίσθημα.

Παρόλο που η ικανοποίηση από τη ζωή και οι συναφείς με αυτήν έννοιες έχουν μελετηθεί εκτενώς σε δείγματα ενηλίκων, είναι σχετικά περιορισμένες –αν και συνεχώς αυξανόμενες– οι μελέτες που υποστηρίζουν τη σπουδαιότητα προώθησης της θετικής ευεξίας και πρόληψης της ψυχοπαθολογίας σε παιδιά και εφήβους (Huebner, Suldo, Smith, McKnight & McKnight, 2004). Σύμφωνα με τους Bradley και Corwyn (2004) η ικανοποίηση από τη ζωή αντανακλά κατά πόσο έχουν ικανοποιηθεί οι βασικές ανάγκες των παιδιών και των εφήβων, καθώς επίσης και σε ποιο βαθμό άλλοι στόχοι που φαντάζουν εφικτοί εκπληρώνονται παράλληλα με την ικανοποίηση των βασικών αναγκών. Όπως επισημαίνουν οι Τσουβέλας και Παυλόπουλος (2014), μέχρι σήμερα είναι λίγες οι μελέτες που επιχειρούν να ανιχνεύσουν προσδιοριστικούς παράγοντες της ικανοποίησης από τη ζωή.

Αναφορικά με την σχέση της ηλικίας με την ικανοποίηση από τη ζωή κάποιες μελέτες υποστηρίζουν την μείωση της ικανοποίησης από τη ζωή από την παιδική έως την εφηβική ηλικία ενώ άλλες δεν εντοπίζουν συστηματικές διαφορές μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων. Ειδικότερα, στην μελέτη των Bisegger et al. (2005) παρατηρήθηκε μείωση στην ικανοποίηση από τη ζωή και τις διαστάσεις της μετά την ηλικία των 12 ετών με την μείωση αυτή να είναι μεγαλύτερη για τα κορίτσια του δείγματος. Χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή στους εφήβους σε σύγκριση με παιδιά σχολικής ηλικίας εντοπίζουμε και στην μελέτη των Ravens-Sieberer, Gortler και Bullinger (2000). Τη μείωση της ικανοποίησης από την ζωή εντοπίζουμε και σε άλλες συναφείς μελέτες στη βιβλιογραφία (Goldbeck et al., 2007. Meuleners et al., 2001. Woynarowska, Tabak, & Mazur, 2002). Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε έχουν υπάρξει μελέτες που δεν κατάφεραν να εντοπίσουν διαφορές στα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή με την πάροδο του χρόνου (Huebner et al., 2014. Shek, 2005).

Αναφορικά με το φύλο χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή συναντούμε στα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια τόσο σε γενικό δείγμα (Bisegger et al., 2005. Woynarowska, Tabak, & Mazur, 2002) όσο και σε κλινικά δείγματα εφήβων με διαβήτη (Graue et al., 2003. , Wagner, Abbott & Lett, 2004). Ωστόσο στη μελέτη του Huebner et al. (2004) δεν εντοπίστηκαν διαφορές στην ικανοποίηση από τη ζωή ως προς το φύλο.

Αναπτυξιακή διάσταση σχολικών μεταβάσεων

Η εφηβεία είναι ένα αναπτυξιακό στάδιο που σχετίζεται με σημαντικές αλλαγές σε σωματικό και ψυχολογικό επίπεδο και είναι συνδεδεμένη με την μετάβαση από την ανηλικότητα στην ενήλικη ζωή (Rutter et al. 2011). Οι σχολικές μεταβάσεις συνδέονται με «φυσιολογικές κρίσεις ζωής» και σχετίζονται με αυξημένη πιθανότητα για δυσκολίες/ προβλήματα σε ψυχολογικό επίπεδο. Αυτές οι δυσκολίες μπορεί να εμφανίζονται είτε ως δυσκολίες προσαρμογής είτε ως προδιαθεσιακοί παράγοντες εμφάνισης, εδραίωσης και διαιώνισης της ψυχοπαθολογίας μέσα από μια αναπτυξιακή ματιά (Felner, Primavera & Cauce, 1981). Ο Bronfenbrenner (1979), μέσα από τον όρο «οικολογικές μεταβάσεις» περιγράφει τις

αλλαγές που βιώνει το άτομο τόσο στο ρόλο του ή/ και στο περιβάλλον και υποστηρίζει ότι αυτές οι μεταβάσεις έχουν βαθιά επιρροή στην ανάπτυξη και εξέλιξη του ατόμου.

Αυτές οι μεταβάσεις, ενδεχομένως, είναι ιδιαίτερα δύσκολες για κοινωνικά συνεσταλμένα παιδιά (Barber & Olsen 2004, Coplan, Arbeau & Armer, 2008, Evans 2001), αλλά την ίδια στιγμή μπορεί να αποδειχτούν και προστατευτικές σε ότι έχει να κάνει με την ευκαιρία του ατόμου να νιώσει πιο ελεύθερο από προηγούμενες αρνητικές εμπειρίες με συνομηλίκους (Seidman & French 2004).

Η προεφηβεία είναι μια κρίσιμη περίοδος για την ανάπτυξη και την παγίωση στάσεων απέναντι στον εαυτό, τις αξίες και τις φιλοδοξίες που θα έχουν αντίκτυπο στις επιλογές και στη λειτουργία του ατόμου καθ' όλη τη ζωή του (Τσουβέλας & Παυλόπουλος, 2014). Ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο Schumacher (1998), οι αλλαγές που έχουν να αντιμετωπίσουν οι μαθητές κατά τη μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο συνίστανται στο ότι αλλάζουν τάξεις, μειώνεται η γονεϊκή εμπλοκή, υπάρχουν περισσότεροι εμπλεκόμενοι εκπαιδευτικοί, υπάρχει λιγότερος ελεύθερος χρόνος, νέα δεδομένα σε ό,τι έχει να κάνει με τη βαθμολόγηση και με τις διαδικασίες του σχολείου, μεγαλύτερη πίεση των συνομηλίκων, πιο έντονες αναπτυξιακές διαφορές ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια και τη δημιουργία «κλικών». Επιπρόσθετα, οι προεφηβοί/-ες έχουν να αντιμετωπίσουν ένα μεγαλύτερο και πιο απρόσωπο σχολείο καθώς και εφήβους μεγαλύτερης ηλικίας, να επιδεικνύουν περισσότερη ευθύνη για τις πράξεις τους, να έρχονται αντιμέτωποι/-ες με μη ρεαλιστικές απαιτήσεις από τους γονείς και να έχουν μειωμένη εμπειρία σε ότι έχει να κάνει με δραστηριότητες εκτός του αναλυτικού προγράμματος (Schumacher, 1998). Στις προκλήσεις εμπίπτει επίσης η τήρηση, σε μεγαλύτερο βαθμό, του προγράμματος του σχολείου και η έλλειψη βασικών δεξιοτήτων (Schumacher, 1998). Οι στόχοι του Δημοτικού σχολείου φαίνεται ότι είναι προσανατολισμένοι στην δραστηριότητα ενώ οι στόχοι του Γυμνασίου και του Λυκείου είναι πιο εστιασμένοι στην επίδοση (Midgley, Anderman & Hicks, 1995). Οι μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου συνήθως περνούν μικρό διάστημα της σχολικής τους ζωής με τους καθηγητές και ως εκ τούτου, οι σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών αλλάζουν καθώς γίνεται η μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο (Feldlaufer, Midgley & Eccless, 1988). Η μείωση στην σχολική επίδοση που παρατηρείται στους μαθητές του Γυμνασίου και του Λυκείου σχετίζεται με το διαφορετικό τρόπο αξιολόγησης σε σχέση με το Δημοτικό σχολείο και ως εκ τούτου, φαίνεται ότι ασκεί επιρροή στη γνωστικά εστιασμένη σχολική προσαρμογή των μαθητών (Folner, Primavera & Cauce, 1981). Οι επαφές με τους συνομηλίκους μειώνονται κατά τη μετάβαση ενώ στη συνέχεια αυξάνονται (Pellegrini & Long, 2002). Οι έφηβοι που δεν τα καταφέρνουν στο σχολείο, θα είναι περισσότερο ευάλωτοι σε αυτή τη δεύτερη μετάβαση (Wigfield, Eccles, Mac Iver, Reuman, Midgley, 1991) και θα βρίσκονται σε κίνδυνο για σχολική διαρροή (Seidman, Allen, Aber, Mitchell & Feinman, 1994). Η μετάβαση από το Γυμνάσιο στο Λύκειο σχετίζεται με μείωση στην επίδοση και αύξηση των απουσιών, ειδικά σε μαθητές με ιστορικό περισσότερων μεταβάσεων (αλλαγές σχολικού περιβάλλοντος) (Folner, Primavera & Cauce, 1981). Προβλήματα αναφορικά με την κοινωνική αυτό-εικόνα και τις κοινωνικές δραστηριότητες φαίνεται ότι είναι πιο έντονα και πιο συχνά σε προεφήβους που αντιμετωπίζουν προβλήματα σχολικής μετάβασης (Simmons & Blyth, 1987).

Καθώς οι έφηβοι προχωρούν στα στάδια της εφηβείας οι Simmons, Rosenberg και Rosenberg (1973) εντόπισαν ότι οι νέοι έφηβοι - στο Γυμνάσιο - ύστερα από τη μετάβαση είχαν χαμηλότερα και λιγότερο σταθερά επίπεδα στην αυτοεκτίμηση, ενώ επιδεικνύουν υψηλότερα επίπεδα στην αυτεπίγνωση. Διαχρονικές μελέτες επιβεβαιώνουν την μείωση της αυτοεκτίμησης αμέσως μετά την μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο (Simmons et al. 1973, 1979, Wigfield et al., 1991). Οι έφηβοι στο Γυμνάσιο τείνουν να αναφέρουν περισσότερο

άγχος για το σχολείο, χαμηλότερα εσωτερικά κίνητρα για τη σχολική επίδοση (Harier, Whiteseil, & Kowalski, 1987), χαμηλότερα επίπεδα στην αυτοεικόνα (Eccles et al., 1983, Marsh, 1989) και στην αντιλαμβανόμενη ικανότητα για κοινωνικές δραστηριότητες (Berndt, 1989) απ' ότι οι μαθητές του Δημοτικού.

Η παρούσα μελέτη

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται μια πολυδιάστατη προσέγγιση της ικανοποίησης από τη ζωή κατά τομείς, έναντι μιας σφαιρικής μέτρησης (Cummins, 1996), με σκοπό την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικά με την υιοθέτηση συγκεκριμένων στρατηγικών και λειτουργικού συμπεριφορικού ύφους από τους εφήβους σε εστιασμένα πλαίσια, όπως οι σχέσεις στο σχολικό περιβάλλον, στην οικογένεια και στη διαπροσωπική επικοινωνία.

Λαμβάνοντας υπόψιν τη σημασία που έχει η ικανοποίηση από τη ζωή ως ένας από τους σημαντικούς δείκτες για την ψυχολογική ανάπτυξη και προσαρμογή κατά την εφηβεία μέσα από την παρούσα μελέτη επιχειρήσαμε να μελετήσουμε την επίδραση της ηλικίας, όπως αποτυπώνεται μέσα από την τάξη φοίτησης, σε συνάρτηση με δημογραφικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην πρόβλεψη της ικανοποίησης από τη ζωή και της διαστάσεις της σε εφήβους ηλικίας 11 έως 16 ετών.

Βασική μας ερευνητική υπόθεση είναι ότι η ικανοποίηση από τη ζωή θα προβλέπεται σημαντικά από την ηλικία/τάξη φοίτησης. Ειδικότερα, αναμένεται ο εντοπισμός πτωτικής τάσης τόσο στην ικανοποίηση από τη ζωή όσο και στους δείκτες της κατά την πορεία της εφηβείας. Αναφορικά με το φύλο αναμένουμε ότι θα υπάρχει διαφοροποίηση ως προς τις διαστάσεις της ικανοποίησης από τη ζωή, ωστόσο, η συναφής βιβλιογραφία δεν έχει καταλήξει σε συνεκτικό σώμα εμπειρικών ευρημάτων ώστε να κάνουμε κάποια ασφαλή πρόβλεψη. Τέλος, αναμένουμε ότι η σχολική επίδοση της προηγούμενης χρονιάς θα συμβάλει στην πρόβλεψη της ικανοποίησης από το σχολείο.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της παρούσας μελέτης είναι συμπτωματικό. Σε αυτή τη μορφή δειγματοληψίας που ακολουθήθηκε, επιλέχθηκαν τα πλησιέστερα άτομα για να χρησιμεύσουν ως συμμετέχοντες και αυτή η διαδικασία συνεχίστηκε μέχρι να αποκτηθεί το απαιτούμενο μέγεθος του δείγματος (Cohen & Manion, 1997).

Στην έρευνα συμμετείχαν 433 μαθητές από τους οποίους 145 (33,5%) φοιτούσαν στην έκτη Δημοτικού, 145 (33,5%) φοιτούσαν στη δευτέρα Γυμνασίου και 143 (33 %) φοιτούσαν στην πρώτη Λυκείου. Όπως προκύπτει από το δείγμα μας 237 μαθητές (57,4%) προέρχονταν από τα Αρσάκεια σχολεία του Ψυχικού, 77 μαθητές (17,8%) από τα Αρσάκεια - Τοσίτεια σχολεία της Εκάλης και τέλος 119 μαθητές (22,7%) προέρχονταν από τα Αρσάκεια σχολεία της Πάτρας. Αναφορικά με το φύλο 170 μαθητές (39,4%) ήταν αγόρια και 262 (60,6%) ήταν κορίτσια. Όσον αφορά την ύπαρξη αδερφών 75 μαθητές (17,4%) δεν είχαν αδέρφια, 255 (58,9%) είχαν ένα αδερφό/-ή, 55 μαθητές (12,8%) είχαν δύο αδέρφια και 46 μαθητές (10,7%) είχαν περισσότερα από 3 αδέρφια. Ο μέσος όρος επίδοσης της προηγούμενης χρονιάς κυμαίνονταν από 9 έως 20 με μέσο όρο 18,4 ($SD = 1,77$). Ειδικότερα, οι μαθητές στην έκτη δημοτικού - ύστερα από αναγωγή στην κλίμακα των 20 - είχαν μέσο όρο 19,7 ($SD = 1,01$), οι μαθητές στη δευτέρα Γυμνασίου είχαν μέσο όρο 18,05 ($SD = 1,51$) και οι μαθητές στην πρώτη Λυκείου είχαν μέσο όρο 17,58 ($SD = 1,66$).

Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα σε 26 μαθητές (6%) το επίπεδο εκπαίδευσης ήταν δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε 40 μαθητές (9,3%) ανώτερης εκπαίδευσης

(ΤΕΙ – ΑΤΕΙ) και σε 364 μαθητές (84,7%) Πανεπιστημιακής ή Πολυτεχνειακής εκπαίδευσης (ΑΕΙ).

Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης του μητέρας σε 39 μαθητές (9%) ήταν δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε 58 μαθητές (13,4%) ανώτερης εκπαίδευσης (ΤΕΙ – ΑΤΕΙ) και σε 334 μαθητές (77,1%) Πανεπιστημιακής ή Πολυτεχνειακής εκπαίδευσης (ΑΕΙ).

Μέσα μέτρησης

Πολυδιάστατη Κλίμακα ικανοποίησης από τη ζωή για μαθητές.

Χρησιμοποιήθηκε η Πολυδιάστατη Κλίμακα ικανοποίησης από τη ζωή για μαθητές (Huebner, 2001) για να αξιολογηθεί η υποκειμενική ευεξία των εφήβων. Όπως προκύπτει από την παραγοντική δομή του ερωτηματολογίου εμφανίζονται οι εξής δείκτες: ικανοποίηση από την οικογένεια (7 προτάσεις) ($\alpha = 0,85$), τους φίλους (9 προτάσεις) ($\alpha = 0,82$), το σχολείο (8 προτάσεις) ($\alpha = 0,84$), το περιβάλλον διαβίωσης (9 προτάσεις) ($\alpha = 0,77$), τον εαυτό (7 προτάσεις) ($\alpha = 0,79$) και συνολικός δείκτης ικανοποίησης από τη ζωή (υποκειμενική ευεξία) ($\alpha = 0,89$). Αξίζει να αναφέρουμε ότι ακολουθήθηκε η σύσταση του Huebner αναφορικά με τη χρησιμοποίηση εξαβάθμιας κλίμακας likert για τις απαντήσεις των παιδιών μετά την πέμπτη τάξη του Δημοτικού με επιλογές από "διαφωνώ απόλυτα" έως "συμφωνώ απόλυτα". Όπως αναφέρουν οι Heubner και Gilman (2002), οι δείκτες εσωτερικής συνέπειας για τους παράγοντες του ερωτηματολογίου όπως έχουν προκύψει από προηγούμενες μελέτες, είναι ικανοποιητικοί και κυμαίνονται από 0,92 έως 0,85. Αντίστοιχα ικανοποιητικοί ήταν οι δείκτες που προέκυψαν από τη δική μας μελέτη όπως αναφέρονται πιο πάνω.

Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων.

Οι έφηβοι κλήθηκαν να συμπληρώσουν ερωτήσεις αναφορικά με το φύλο, την ημερομηνία γέννησης, το αν υπάρχουν άλλα αδέρφια στην οικογένεια και ποια είναι η σειρά γέννησης τους, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, την τάξη φοίτησης και το μέσο όρο επίδοσης της προηγούμενης χρονιάς.

Διαδικασία

Η έρευνα έλαβε χώρα στα Αρσάκεια Τοσίτσεια σχολεία της Αθήνας (Ψυχικού και Εκάλης) και της Πάτρας. Η έρευνα υποβλήθηκε για έγκριση στην επόπτρια των Συμβουλευτικών Υπηρεσιών των Αρσακείων Τοσιτσειών σχολείων και κατόπιν στους διευθυντές των Αρσακείων Τοσιτσειών σχολείων που επιλέχθηκαν για την έρευνα, λίγο πριν την έναρξη του νέου σχολικού έτους. Στη συνέχεια ζητήθηκε η ενυπόγραφη συγκατάθεση του γονέα και η συγκατάθεση του ίδιου του εφήβου πριν την διεξαγωγή της έρευνας. Επιπρόσθετα, επισημάνθηκε στους μαθητές ότι θα μπορούσαν να σταματήσουν, καθώς και ότι θα μπορούσαν να μην απαντήσουν κάποια από τις ερωτήσεις αν αυτή τους φόρτιζε συναισθηματικά. Όπως υποστηρίζουν οι Fine και Sandstrom (1998, όπως αναφέρεται στο Cohen & Manion, 1997), θα πρέπει να λέγονται όσο το δυνατό περισσότερο στα παιδιά, ακόμα κι αν μερικά δεν μπορούν να καταλάβουν την πλήρη εξήγηση· η ηλικία τους δεν θα πρέπει να μειώνει τα δικαιώματά τους, παρόλο που το επίπεδο κατανόησής τους πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν στις εξηγήσεις που δίνονται. Οι μαθητές ενημερώθηκαν για το σκοπό της έρευνας, την ιδιότητα του ερευνητή και για την τήρηση της ανωνυμίας τους. Οι μαθητές δέχθηκαν αναλυτικές εξηγήσεις και παραδείγματα για τον τρόπο απάντησης των ερωτήσεων, ενώ παράλληλα διαβεβαιώθηκαν ότι δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Ο χρόνος συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων δεν ξεπερνούσε τα 45 λεπτά της διδακτικής ώρας. Οι ώρες κατά τις οποίες έλαβε χώρα η

χορήγηση ήταν από την τρίτη ώρα έως την πέμπτη ώρα του σχολικού ωρολογίου προγράμματος.

Αποτελέσματα

Περιγραφικοί δείκτες

Οι συμμετέχοντες εμφάνισαν υψηλότερες τιμές στην ικανοποίηση από τους φίλους ($M = 5,09$, $SD = 0,71$) και ακολουθούν ιεραρχικά η ικανοποίηση από την οικογένεια ($M = 4,80$, $SD = 0,89$), η ικανοποίηση από τον εαυτό ($M = 4,74$, $SD = 0,72$), η συνολική ικανοποίηση από τη ζωή ($M = 4,66$, $SD = 0,57$), η ικανοποίηση από το περιβάλλον διαμονής ($M = 5,54$, $SD = 0,88$) και τέλος η ικανοποίηση από το σχολείο ($M = 4,10$, $SD = 1,02$) (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για την ικανοποίηση από τη ζωή και τις διαστάσεις της

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ικανοποίηση: Φίλους	5,09	0,71
Ικανοποίηση: Οικογένεια	4,80	0,89
Ικανοποίηση: Εαυτός	4,74	0,72
Συνολική Ικανοποίηση	4,66	0,57
Ικανοποίηση: Περιβάλλον	4,54	0,88
Ικανοποίηση: Σχολείο	4,10	1,02

Στατιστική πρόβλεψη ικανοποίησης από τη ζωή και των διαστάσεών της

Πραγματοποιήθηκε μια σειρά από βηματικές (stepwise) αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης προκειμένου να διερευνηθεί η δυνατότητα στατιστικής πρόβλεψης της ικανοποίησης από τη ζωή, συνολικά και κατά τομείς, από την τάξη φοίτησης (ηλικία), το φύλο, τον αριθμό των αδερφών, το βαθμό προηγούμενης χρονιάς και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων.

Την διάσταση ικανοποίηση από την οικογένεια κατάφεραν να προβλέψουν ο βαθμός προηγούμενου έτους ($\beta = 0,14$, $p < 0,009$, $\Delta R^2 = 0,01$) και η ηλικία/τάξη φοίτησης ($\beta = -0,26$, $p < 0,001$, $\Delta R^2 = 0,14$). Τη διάσταση της ικανοποίησης από τους φίλους προέβλεψαν η ηλικία/τάξη φοίτησης ($\beta = -0,12$, $p = 0,014$, $\Delta R^2 = 0,02$) και το φύλο ($\beta = 0,11$, $p = 0,018$, $\Delta R^2 = 0,01$) με τα κορίτσια να εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερες τιμές σε σύγκριση με τα αγόρια. Τη διάσταση της ικανοποίησης από το σχολείο προέβλεψαν η ηλικία/τάξη φοίτησης ($\beta = -0,34$, $p < 0,001$, $\Delta R^2 = 0,17$), το φύλο ($\beta = 0,17$, $p < 0,001$, $\Delta R^2 = 0,03$), με τα κορίτσια να εμφανίζουν υψηλότερες τιμές, ο γενικός βαθμός προηγούμενου έτους ($\beta = 0,12$, $p = 0,022$, $\Delta R^2 = 0,01$) και ο αριθμός των αδερφών ($\beta = -0,09$, $p = 0,033$, $\Delta R^2 = 0,01$). Τη διάσταση της ικανοποίησης από το περιβάλλον διαμονής προέβλεψαν η ηλικία/τάξη φοίτησης ($\beta = -0,26$, $p < 0,001$, $\Delta R^2 = 0,07$) και το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα ($\beta = 0,11$, $p = 0,025$, $\Delta R^2 = 0,01$). Τη διάσταση της ικανοποίησης από τον εαυτό προέβλεψαν η ηλικία/τάξη φοίτησης ($\beta = -0,22$, $p < 0,001$, $\Delta R^2 = 0,04$) και το φύλο ($\beta = -0,10$, $p = 0,042$, $\Delta R^2 = 0,01$), με τα αγόρια να εμφανίζουν υψηλότερες τιμές σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τέλος τη συνολική διάσταση της ικανοποίησης από τη ζωή (υποκειμενική ευεξία) προέβλεψαν η ηλικία/τάξη φοίτησης ($\beta = -0,42$, $p < 0,001$, $\Delta R^2 = 0,18$) και το φύλο ($\beta = 0,11$, $p = 0,016$, $\Delta R^2 = 0,01$), με τα κορίτσια να εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερες τιμές (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2
 Βηματικές αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης για τη στατιστική πρόβλεψη των δεκτών ικανοποίησης από τη ζωή από την τάξη φοίτησης (ηλικία), το φύλο, τον αριθμό των αδερφών, το βαθμό προηγούμενης χρονιάς, και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων.

	Οικογένεια		Φύλοι		Σχολείο		Περιβάλλον		Εαυτός		Συνολική Ικαν. ζωή	
	Βήμα(ΔR ²)	β	Βήμα(ΔR ²)	β	Βήμα(ΔR ²)	β	Βήμα(ΔR ²)	β	Βήμα(ΔR ²)	β	Βήμα(ΔR ²)	β
Φύλο			2(0,01)	0,11*	2(0,03)	0,17***			2(0,01)	-0,10*	2(0,01)	0,11*
Αριθμός αδερφών					4(0,01)	-0,09*						
Γενικός βαθμός προηγούμενου έτους	2(0,01)	0,14**			3(0,01)	0,12*						
Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα							2(0,01)	0,11*				
Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας												
Ηλικία/τάξη φοίτησης	1(0,14)	-0,31***	1(0,02)	-0,12*	1(0,17)	-0,34***	1(0,07)	-0,26***	1(0,04)	-0,22***	1(0,18)	-0,42***
R ²	0,16		0,03		0,22		0,08		0,05		0,20	

Σημείωση: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Αναφορικά με το φύλο τα αγόρια είχαν την τιμή 0 και τα κορίτσια την τιμή 1.

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα επιχείρησε να διερευνήσει την επίδραση δημογραφικών και αναπτυξιακών παραμέτρων στην ικανοποίηση από τη ζωή και τις διαστάσεις της. Συναφή ευρήματα εντοπίζουμε και στη μελέτη των Goldbeck et al. (2007) αναφορικά με τις υψηλότερες τιμές στην ικανοποίηση από τους φίλους σε σύγκριση με τις υπόλοιπες διαστάσεις της ικανοποίησης από τη ζωή. Το παρόν εύρημα είναι συμβατό με τις αναπτυξιακές θεωρίες για την εφηβεία όπου το ενδιαφέρον από την οικογένεια κατευθύνεται προς τις σχέσεις με τους φίλους και την δόμηση ταυτότητας.

Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν τη βασική υπόθεση ότι η ικανοποίηση από τη ζωή μειώνεται καθώς γίνεται η μετάβαση από την προεφηβεία ως την μέση εφηβική ηλικία. Η ηλικία των εφήβων, όπως αποτυπώθηκε μέσα από την τάξη φοίτησης, φάνηκε να είναι ένα ισχυρός προβλεπτικός παράγοντας για την πρόβλεψη της ικανοποίησης από τη ζωή και των διαστάσεών της. Καθώς προχωρούν οι μαθητές από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο και από το Γυμνάσιο στο Λύκειο φαίνεται να μειώνεται η ικανοποίηση από τη ζωή (γενικά) όσο και η ικανοποίηση από την οικογένεια, τους φίλους, το περιβάλλον διαμονής, το σχολείο και τον εαυτό. Τα ευρήματά μας αναφορικά με την μείωση της ικανοποίησης από τη ζωή από την σχολική στην εφηβική ηλικία έρχονται σε συμφωνία με ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας (Bisegger, et al., 2005. Graue et al. 2003. Goldbeck et al. 2007. Ravens-Sieberer et al. 2000. Woynarowska et al. 2002). Η παρατηρούμενη μείωση αποτελεί, σύμφωνα με τους Goldbeck et al. (2007) ένα «φυσιολογικό» αναπτυξιακό φαινόμενο που θα μπορούσε εν μέρει να αποδοθεί στις προκλήσεις της εφηβείας καθώς συντελείται η μετάβαση στην ενήλικη ζωή. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Steinberg (2005) αυτές οι αναπτυξιακές προκλήσεις ίσως αποτελέσουν παράγοντες ευάλωτότητας για κάποιες ομάδες εφήβων. Σύμφωνα με την αναπτυξιακή προσέγγιση του Erikson η εφηβεία παρουσιάζεται ως ένα «ψυχοκοινωνικό μορατόριουμ», κατά το οποίο συντελείται η αποδόμηση του προηγούμενου πλαισίου ζωής, με αποτέλεσμα η μείωση της ικανοποίησης από τη ζωή να ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα αυτής της διεργασίας.

Αναφορικά με τους παράγοντες ευάλωτότητας, η χαμηλή ικανοποίηση από τη ζωή έχει αποτελέσει προβλεπτικό παράγοντα τόσο για προβλήματα ψυχικής υγείας όσο και για αυτοκτονίες (Bray & Gunnell, 2006). Συνεπώς, επόμενες μελέτες θα μπορούσαν να διερευνήσουν περαιτέρω την έννοια της ικανοποίησης από τη ζωή με παράγοντες επικινδυνότητας και ψυχοπαθολογικές παραμέτρους. Ωστόσο, πληρέστερη κατανόηση της αναπτυξιακής διάστασης της ικανοποίησης από τη ζωή στην εφηβεία θα δοθεί μέσα από διαχρονικούς ερευνητικούς σχεδιασμούς.

Αναφορικά με το διερευνητικό μας ερώτημα για την επίδραση του φύλου σε αυτό το ηλικιακό φάσμα, το φύλο συνδέθηκε με αρκετές διαστάσεις της ικανοποίησης από τη ζωή. Ειδικότερα τα κορίτσια προέκυψε να είναι περισσότερο ικανοποιημένα από τους φίλους, το σχολείο και συνολικά στη ζωή τους (υποκειμενική ευεξία) σε σύγκριση με τα αγόρια.

Ωστόσο, τα αγόρια φάνηκαν να είναι περισσότερο ικανοποιημένα από τον εαυτό σε σύγκριση με τα κορίτσια του δείγματος. Οι χαμηλότερες τιμές στην ικανοποίηση από τον εαυτό στα κορίτσια δυνητικά θα μπορούσαν να συνδεθούν με τόσο με τις δραματικές αλλαγές σε επίπεδο φυσιολογίας κατά την εφηβεία όσο και τη σύγκρουση με πολιτιστικές νόρμες για τα πρότυπα ομορφιάς (Bisegger et al., 2005. Essau et al., 1998. Goldbeck, 2007.).

Αξίζει να επισημανθεί ότι στην μελέτη των Goldbeck et al. (2007) τα κορίτσια εμφάνισαν χαμηλότερους δείκτες ικανοποίησης στις περισσότερες διαστάσεις. Συνεπώς, περισσότερες μελέτες θα κληθούν να διερευνήσουν την επίδραση του φύλου στο ηλικιακό φάσμα της εφηβείας δεδομένου ότι η επίδραση εξαλείφεται μετά την ενηλικίωση (Argyle &

Lu 1990. Arrindell, Heesink & Feij, 1999 . Bailey & Miller, 1998. Mazur & Woynarowska, 2004).

Ο δείκτης ικανοποίηση από το σχολείο προβλέφθηκε από τους περισσότερους δημογραφικούς δείκτες. Ειδικότερα το φύλο, ο αριθμός αδερφών, ο γενικός βαθμός προηγούμενου έτους και η ηλικία/τάξη φοίτηση φάνηκαν να προβλέπουν την ικανοποίηση από το σχολείο. Ειδικότερα, τα κορίτσια, όσοι έφηβοι είχαν λιγότερα αδέρφια, η υψηλότερη βαθμολογία προηγούμενου έτους και τα παιδιά που φοιτούσαν στο δημοτικό εμφάνιζαν περισσότερη ικανοποίηση από το σχολικό περιβάλλον. Ο βαθμός του προηγούμενου έτους συσχετίστηκε θετικά με την ικανοποίηση όχι μόνο από το σχολείο αλλά και από την οικογένεια. Τα παρόν εύρημα ενδεχομένως σχετίζεται με τις προσδοκίες και τη σημασία που αποδίδει η ελληνική οικογένεια στη σχολική επίδοση.

Περιορισμοί και Προτάσεις

Πρέπει να επισημανθεί ότι η επιλογή των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα δεν πληροί τα κριτήρια της τυχαίας δειγματοληψίας. Το δείγμα ήταν συμπτωματικό, προερχόμενο εν πολλοίς από μεσαία-ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα του πληθυσμού, περιορίζοντας αντίστοιχα τις δυνατότητες γενίκευσης. Επιπλέον, τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσα από ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς, με τους περιορισμούς που αυτό συνεπάγεται. Ο συναφειακός σχεδιασμός της έρευνας δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων όσον αφορά αιτιώδεις σχέσεις, αλλά μόνο την καταγραφή συσχετίσεων. Είναι σαφές ότι η πρόβλεψη της ικανοποίησης των εφήβων από τη ζωή είναι πολυπαραγοντική διαδικασία και εκτείνεται σαφώς πέραν των αναπόφευκτα ολιγάριθμων μεταβλητών που μπορούν να μελετηθούν σε οποιαδήποτε εμπειρική έρευνα. Προτείνεται η διενέργεια διαχρονικών ερευνητικών σχεδιασμών που θα μπορούν να διερευνήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό τη σχέση ανάμεσα σε ευρύτερες αναπτυξιακές παραμέτρους και την ικανοποίηση από τη ζωή από την νηπιακή έως την ύστερη εφηβεία.

Βιβλιογραφία

- Argyle, M., & Lu, L. (1990). Happiness and social skills. *Personality and Individual Differences, 11*(12), 1255–1261. doi:10.1016/0191-8869(90)90152-h
- Arrindell, W. A., Heesink, J., & Feij, J. A. (1999). The Satisfaction With Life Scale (SWLS): appraisal with 1700 healthy young adults in The Netherlands. *Personality and Individual Differences, 26*(5), 815–826. doi:10.1016/s0191-8869(98)00180-9
- Bailey, R. C., & Miller, C. (1998). Life satisfaction and life demands in college students. *Social Behavior and Personality, 26*(1), 51–56. doi:10.2224/sbp.1998.26.1.51
- Barber, B. K., & Olsen, J. A. (2004). Assessing the Transitions to Middle and High School. *Journal of Adolescent Research, 19*(1), 3–30. doi:10.1177/0743558403258113
- Berndt, T. (1989) Obtaining support from friends during childhood and adolescence, in: D. Belle (Ed.) *Children's Social Networks and Social Supports*. New York: Wiley
- Bisegger, C., Cloetta, B., von Bisegger, U., Abel, T., & Ravens-Sieberer, U. (2005). Health-related quality of life: gender differences in childhood and adolescence. *Sozial- Und Präventivmedizin SPM, 50*(5), 281–291. doi:10.1007/s00038-005-4094-2
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2004). Life satisfaction among European American, African American, Chinese American, Mexican American, and Dominican American

- adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 28(5), 385–400. doi:10.1080/01650250444000072
- Bray, I., & Gunnell, D. (2006). Suicide rates, life satisfaction and happiness as markers for population mental health. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41(5), 333–337. doi:10.1007/s00127-006-0049-z
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cohen, L., Manion, L. (1997). *Μεθοδολογίας Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Έκφραση.
- Coplan, R. J., Arbeau, K. A., & Armer, M. (2007). Don't Fret, Be Supportive! Maternal Characteristics Linking Child Shyness to Psychosocial and School Adjustment in Kindergarten. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(3), 359–371. doi:10.1007/s10802-007-9183-7
- Cummins, R. A. (1996). The domains of life satisfaction: An attempt to order chaos. *Social Indicators Research*, 38, 559–584. doi:10.1007/1-4020-3742-2_19
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302. doi:10.1037/0033-2909.125.2.276
- Eccles, X, Adler, T. F., Futterman, R., Goff, S. B., Kaczala, C. M., Meece, J. L., & Midgley, C. (1983). Expectancies, values, and academic behaviors. In J. T. Spence (Ed.), *Achievement and achievement motivation* (pp. 75 — 146). San Francisco, CA: Freeman.
- Essau, C. A., Karpinski, N. A., Petermann, F., & Conradt, J. (1998). Häufigkeit und Komorbidität von Angststörungen bei Jugendlichen: Ergebnisse der Bremer Jugendstudie. *Verhaltenstherapie*, 8(3), 180–187. doi:10.1159/000030644
- Evans MA. (2001). Shyness in the classroom and home. In *International Handbook of Social Anxiety: Concepts, Research and Interventions Relating to the Self and Shyness*, ed. WRCrozier, LE Alden, pp. 159–83. Westport, CT: Wiley
- Feldlaufer, H., Midgley, C., & Eccles, J. S. (1988). Student, Teacher, and Observer Perceptions of the Classroom Environment Before and after the Transition to Junior High School. *The Journal of Early Adolescence*, 8(2), 133–156. doi:10.1177/0272431688082003
- Felner, R. D., Primavera, J., & Cauce, A. M. (1981). The impact of school transitions: A focus for preventive efforts. *American Journal of Community Psychology*, 9(4), 449–459. doi:10.1007/bf00918175
- Goldbeck, L., Schmitz, T. G., Besier, T., Herschbach, P., & Henrich, G. (2007). Life satisfaction decreases during adolescence. *Quality of Life Research*, 16(6), 969–979. doi:10.1007/s11136-007-9205-5
- Graue, M., Wentzel-Larsen, T., Hanestad, B. R., Båtsvik, B., & Søvik, O. (2003). Measuring self-reported, health-related, quality of life in adolescents with type 1 diabetes using both generic and disease-specific instruments. *Acta Paediatrica*, 92(10), 1190–1196. doi:10.1080/08035250310005657

- Harter, S., Whitesell, N., & Kowalski, P. (1987). *The effects of educational transitions on children's perceptions of competence and motivational orientation*. University of Denver.
- Huebner, E. S., & Gilman, R. (2002). An introduction to the Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale. *Social Indicator Research*, 60(1-3), 115-122. doi:10.1007/978-94-015-9970-2_5
- Huebner, E. S. (2001). *Manual for the Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale*. Retrieved from <http://www.cas.sc.edu/psyc/pdfdocs/huebslssmanual.doc>
- Huebner, E. S., Suldo, S., Valois, R. F., Drane, J. W., & Zullig, K. (2004). Brief multidimensional students' life satisfaction scale: sex, race, and grade effects for a high school sample. *Psychological reports*, 94(1), 351–356. doi:10.2466/pr0.94.1.351-356
- Marsh, H. W. (1989). Age and sex effects in multiple dimensions of self concept: Preadolescence to early adulthood. *Journal of Educational Psychology*, 81(3), 417–430. doi:10.1037/0022-0663.81.3.417
- Mazur, J., & Woynarowska, B. (2004). Risk behaviors syndrome and subjective health and life satisfaction in youth aged 15 years. *Med Wieku Rozwoj*, 8, 567–583.
- Meuleners, L. B., Lee, A. H., & Binns, C. W. (2001). Assessing Quality of Life for Adolescents in Western Australia. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 13(1), 40–44. doi:10.1177/101053950101300109
- Pellegrini, A. D., & Long J. D. (2002) A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20(2), 259–280. doi:10.1348/026151002166442
- Ravens-Sieberer, U., Görtler, E., & Bullinger, M. (2000). Subjective health and health behavior of children and adolescents--a survey of Hamburg students within the scope of school medical examination. *Gesundheitswesen*, 62(3), 148–155.
- Rojas, M. (2006). Life satisfaction and satisfaction in domains of life: Is it a simple or a simplified relationship? *Journal of Happiness Studies*, 7(4), 467–497. doi:10.1007/s10902-006-9009-2
- Rutter, M. J., Bishop, D., Pine, D., Scott, S., Stevenson, J. S., Taylor, E. A., & Thapar, A. (2011). *Rutter's child and adolescent psychiatry*. John Wiley & Sons.
- Schumacher, D. (1998). The Transition to Middle School, *Eric Digest*, EDO-PS-98-6.
- Seidman E, French S.E. (2004). Developmental trajectories and ecological transitions: a two-step procedure to aid in the choice of prevention and promotion interventions. *Development and Psychopathology*, 16(04). doi:10.1017/s0954579404040179
- Seidman, E., Allen, L., Aber, J., Mitchell, C, Feinman, J. (1994). The impact of school transitions in early adolescence on the self-system and perceived social context of poor urban youth. *Child Development*, 65(2), 507–522. doi:10.1111/j.1467-8624.1994.tb00766.x
- Shek, D. T. L. (2005). Perceived Parental Control Processes, Parent—Child Relational Qualities, and Psychological Well-Being in Chinese Adolescents With and Without

- Economic Disadvantage. *The Journal of Genetic Psychology*, 166(2), 171–188. doi:10.3200/gntp.166.2.171-188
- Simmons, R.G., Blyth, D.A., Van Cleave, E.E., Bush, D. (1979). Entry into early adolescence: The impact of school structure, puberty and early dating on self-esteem. *American Sociological Review* 44, 948–967.
- Simmons, R., G., Rosenberg, F., Rosenberg, M. (1973). Pisiurbance in the self-image at adolescence. *American Sociological Review*, 38, 553–568.
- Simmons, R.G. & Blyth, D.A. (1987). *Moving into adolescence. The impact of pubertal change and school context*. Hawthorne, NY: Aldine DeGruyter.
- Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(2), 69–74. doi:10.1016/j.tics.2004.12.005
- Τσουβέλας, Γ. & Παυλόπουλος Β. (2014). Ικανοποίηση των εφήβων από τη ζωή, σε συνάρτηση με τη διεκδικητική συμπεριφορά και τις στρατηγικές αντιμετώπισης καταστάσεων άγχους. Στο Α. Γιοβαζολιάς & Μ. Μαλικιώση – Λοΐζου (Επιμ.), *Συμβουλευτική Ψυχολογία: Εφαρμογές και Προκλήσεις*. Αθήνα: Πεδίο.
- Wagner, J. A., Abbott, G. & Lett, S. (2004). Age related differences in individual quality of life domains in youth with type I diabetes. *Health and Quality of Life Outcomes*, 2(1), 54. doi:10.1186/1477-7525-2-54
- Wigfield, A., Eccles, J.S., Mac Iver, D., Reuman, D.A., & Midgley, C. (1991). Transitions During Early Adolescence: Changes in Children's Domain-Specific Self-Perceptions and General Self-Esteem Across the Transition to Junior High School. *Developmental Psychology*, 27(4), 552–565. doi:10.1037//0012-1649.27.4.552
- Woynarowska, B., Tabak, I., & Mazur, J. (2004). Self-reported health and life satisfaction in school-aged children in Poland and other countries in 2002. *Medycyna wieku rozwojowego*, 8(3), 535–550.